

Mekke'de Hz. Muhammed'in (sav) Muhalefeti

Levent ÇAVUŞ*

Prophet Muhammad's (pbuh) Opposition in Mecca

Citation/©: Çavuş, Levent, (2018). Prophet Muhammad's (pbuh) Opposition in Mecca, Milel ve Nihal, 15 (2), 84-107.

Abstract: After Prophet Muhammad (pbuh) began preaching Islam in Mecca, it caused a conflict between him and the governors of Mecca. Meccan society, which was a society of tradesmen and women who were tolerant to other beliefs and religions, conducted of a deadly war against Islam. The harsh reaction of the Jahiliyyah community to Islam cannot be understood within a paradigm that labels revelation and Muslims as the supreme good, and the Meccan infidels as supreme evil. Such cliché approaches render the activities, goals, opposition and struggle of Prophet Muhammad (pbuh) incomprehensible. It was Prophet Muhammad's purpose to reform the corrupt religious understandings of Mecca and to re-establish the structure of government which justified itself through these corrupt religious understandings. On the part of the Meccan infidels, the reason of war on Islam was not differences in understanding religion, but the escalating risk of a spreading revolution with the new Muslim community and Prophet Muhammad as their leader. Prophet Muhammad questioned the Meccan governing body that justified itself with idolatry; defines being a Muslim as rejecting the idols and the governing body of Mecca. This was the meaning of the life-or-death situation on the part of the Meccans.

Keywords: Muhammad (pbuh), Mecca, opposition, jahiliyyah.

* Araştırmacı [leventcavus35@hotmail.com].

Atıf/©: Çavuş, Levent, (2018). Mekke'de Hz. Muhammed'in (sav) Muhalefeti, Mîlel ve Nihal, 15 (2), 84-107.

Öz: Hz. Muhammed'in (sav) Mekke'de tebliğe başlaması, bir süre sonra toplumu onunla kıyasıya savaş durumuna getirdi. İlişkide buldukları farklı inanç sahiplerine karşı toleranslı davranabilen, tüccarlığın yaygın olduğu Mekke toplumu, nebevi tebliğe karşı ölüm kalım mücadelesi başlattı. Cahiliye toplumunun bu sert tepkisi, tebliğin ve Müslümanların iyi, Müşriklerin kötü oluşları şeklinde klişelerle tanımlanıp geçilmemelidir. Bu tarz klişe yaklaşımlar peygamberin öğretisini, Mekke'deki faaliyetini ve hedeflerini anlaşılabilir kılmaktadır. Nebevi tebliğ, Mekke merkezinde bozulan din algısına müdahale ile onu ıslah etmeyi; sapkın din anlayışını dayanak olarak kullanan Mekke'deki yönetim-itaat yapısını sahil olana göre yeniden kurmayı hedef edinmişti. Mekkeliler açısından kıyasıya savaş durumunun sebebi metafizik inançlardaki farklılıktan çok peygamberin önderliğindeki Müslüman toplumun oluşturduğu yeni yönetim-itaat anlayışının yaygınlaşması riskiydi. Nebevi tebliğin Mekke inancına yönelttiği muhalefet, meşruiyetini ve birlikteliğini putperest kabullerden üreten Mekke yönetimini tartışmaya açıyor, Müslüman olmayı putları ret ile tanımlarken, yönetimin reddini de işaret ediyordu. Mekke yönetim yapısı nezdinde ölümüne savaş durumunun temel sebebi buydu.

Anahtar Kelimeler: Hz. Muhammed, Mekke, muhalefet, cahiliyye.

Giriş

Hz. Muhammed (sav) kırk yaşına gelince, yaklaşık olarak Miladi 609 yılında İslam'ı insanlara anlatmak üzere "ilahi tebliği" almaya başladığını ilan etmişti.¹ Toplumunun saygın bir ailesine mensup, ahlaki vasıflarıyla tanınan biriyken, Nebevi tebliğin başlamasından sonra Mekke'de neler oldu ki, toplumu onunla kıyasıya çatışmaya girdi. Bu değişik açılardan incelenmeyi hak eden bir konudur. Peygamber'in (sav) Mekke'de çatışmaya sebep olan muhalefetini anlamaya yönelik araştırmalar ve çabalar, genelde hamasi duygular yahut metafizik kurgular arasında kaybolup gidiyor. Bu durum, Mekke'de neler olduğunu anlaşılır kılmak bir tarafa, bizzat peygamberi anlaşılabilir kılıyor, meseleyi mitolojik bir anlatıya dönüştürüyor. Peygamber'in (sav) karşıtlarını akılsız, cahil, kaba, kötü, vahşi vb. ezber ifadelerle, değersizleştirme İslam'ı ve Müslümanları yüceltmez. Ayrıca bu, günümüzde de Mekke'de olup bitenleri anlamının önündeki temel engellerden olmaktadır.² Peygamber'in (sav)

¹ Muhammed İbn İshak, *Sîret-ü İbn İshak*, çev. Sezai Özel, İstanbul, Akabe Yayınları, 1988, s. 191.

² Mehmet Özdemir, "Siyer Yazıcılığı Üzerine," *Mîlel ve Nihal*, 2007, 4/3; Fadime Arslan, "Peygamber'in Hayatıyla İlgili Popüler Kitaplar Üzerine Değerlendirmeler," *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, s. 26.

Mekke’de risâlet ile görevlendirilmeden önceki ve sonraki hayatında toplumuyla kurduğu ilişkisini ve toplumunu sağlıklı bir değerlendirmeye tabi tutmak, birçok hususun doğru anlaşılmasının ön şartıdır.

Hz. Muhammed (sav) risâlet öncesi hayatında akrabaları ve mensubu olduğu toplum nezdinde itibarlı, güvenilir, cesur, müşfik, yakınlarına düşkün olarak şöhret kazanmışken, risâlet sonrası canına kast edilecek denli düşmanlığa, iftira ve ithamlara muhatap oldu. Bunun sebepleri konusunda sağlıklı tespitler yapmak O’nun duyurusunun mahiyetini, bu uğurda takip ettiği stratejisini kavramayı mümkün kılar. Peygamber’in (sav) vazifesi ve mesajını yaymak için takip ettiği yöntemi doğru anlaşılırsa, her zaman diliminde rehberliği işlevini yerine getirir. Bu İslam’ın da doğru kavranmasının zeminini oluşturur. Yaygın olarak ortada dolaşan ‘hikâyemsi’ bilgiler ve ‘efsanevi bir varlığa has’ hatalı anlayışlar, gerçeğine uymayan bir peygamber telakkisine, dolayısıyla sapkın davranış ve algı şekillerine sebep oluyor. Konuyla alakalı çarpık örnekler tarihimizde ve günümüzde alabildiğine çoktur. Onun Mekke’de peyderpey nazil olan vahyin yönlendirmesiyle, İslam davasının o günkü sosyal pratiği nasıl değerlendirdiği ve ona nasıl stratejik ve taktik karşılıklar verdiğini tespit etmek önemlidir. “Peygamber (sav) toplumunu neye çağırdı, toplumunda neye muhalefet etti, tebliğ ettiği öğretilerin nesine muhalefet edildi?” şeklinde çapraz bir inceleme ile Mekke’de neyin nasıl olduğunu açmak, bu günkü sosyal durum ve pratiklerle ilgili nasıl tavırlar geliştirilebileceğinin ve oluşturulması gereken karşılıkların neler olabileceğinin ipuçlarını bize verir.

Peygamberlik öncesi Mekke toplumu, “cahiliye toplumu”, yaşadıkları dönem de “cahiliye dönemi” olarak tanımlanmıştır. Doğal olarak peygamberle vücut bulan İslam’ın tebliği cahiliyeye genel manada muhalefet eden temel bir özelliikle tanımlanır. Cahiliye kavramsallaştırması, esas vurgusu kültürel dönüşüme ve Allah’tan gelen değer mahiyetli bilgiye, muhalif duruşa, bu özelliğiyle kişisel ve toplumsal münasebetlerde vahye dayanmayan eskiyi sürdürme ısrarını ifade etmek üzere, hem dönemin, hem de bu özelliğin kişisel ve toplumsal ismi olarak kullanılmaya başlanmıştı.³ Cahiliye devrinde câri olup da İslam’da da devam ettirilen örf, adet ve inanışlar söz konusu olduğuna göre demek ki Peygamber’in (sav) cahiliye

³ Levent Çavuş, “Kavramsal ve Tarihsel Açından ‘Cahiliye’,” *Milel ve Nihal*, 2016, 13/1, ss. 44-69.

toplumunda muhalefet ettiği ve etmediği hususlar söz konusudur. Hz. Peygamber (sav) Mekke'de kırk yaşına kadar toplumun değerlerine ve yaşam tarzına muhalefetiyle bilinen bir şahsiyet değildi. Risalet vazifesiyle görevlendirilmesinden sonra da toplumun tüm değerlerine ve sosyal hayat yapısına toptan muhalefet etmemiştir.

Hz. Peygamber'in (sav) amacını, içinde yaşadığı toplumun tüm örf ve adetlerini, değer yargılarını baştan aşağı silip yenilerini ikame etmek şeklinde anlamak, gerçeği ifade etmez; hatalı bir İslam algısına kapı açar. Bu hata o günün Mekke'sini, özellikle Mekke devrinin ilk döneminde peygamber ve toplumu arasındaki ilişkiyi anlamaya engel teşkil eder. Bunun sorgulanması, Mekke'de peygamberle birlikte yaşayan ve ona tâbi olup onun mücadelesine katılan ilk Müslüman topluluğun mücadelesinin neye tekabül ettiğini, "cahiliye" kavramsallaştırmasının neyi ifade ettiğini anlamayı mümkün kılar. Cahiliye kavramının o gün teşekkül etmekte olan Müslüman zihniyetinde neye karşılık geldiği konusunun yüzyıllar sonra bile değişik yaklaşım ve yorumlamalarla tartışılmaktadır. Nebvi tebliği doğru anlamak, karşıtlarını ve İslam'a ölümüne karşı çıkış sebeplerini de sağlıklı kavramayı gerektirir.

Bu çalışma, Mekke'de nebevi tebliğin toplumuna muhalefeti- nin stratejisini analize dair bir denemedir. Dolayısıyla Peygamber'in (sav) tecrübesini yerli yerince değerlendirmek, başka mensubiyetlerle bir arada yaşama veya onların iktidar olduğu ortamlarda bulunma durumunda, Müslümanlığın nasıl bir duruş oluşturması gerektiği arayışlarına katkı üretmektir.

Mekke'nin o günün ticaret yollarının üzerinde bulunuşu,⁴ Mekke toplumunun neredeyse tamamının ticaret ile ilgili oluşları, "îlâf"⁵ ve diğer sosyal etkileşimler, Kâbe'nin Arap yarımadasındaki özel durumu,⁶ bunların Mekkeliler üzerindeki etkileri ve onların çevre ilişkilerine kattıkları düşünöldüğünde, Mekke toplumunun kapalı bir toplum⁷ olmadığı açıkça ortadadır. Mekke toplumu,

⁴ Abdurrahman Kurt, "Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yönden İslâm Öncesi Mekke Toplumunu," *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, 10/2, ss. 97-122.

⁵ Emin Işık, "Kureys Suresi İçin Bir Tefsir Denemesi," *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1985/3, s. 9.

⁶ Veysel Kasar, "Tevhidin Şiarı Olarak Kâbe," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2017, 10/51, ss. 1254-1268.

⁷ Cengiz Kallek, "Pazar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 34, Ankara TDV Yay., 2007, ss. 194-203.

özelde de Kureyş kabilesinin bölgedeki pozisyonu değerlendirildiğinde “kozmpolit bir sosyal yapı” olduğu tespitini yapmak uç bir değerlendirme olmayacaktır. Değişik milletlerden, dinlerden, sınıflardan ve ırklardan şahısları kapsayan, barındıran, bir Mekke toplumu vardı. Mekke’de farklı din ve ırklardan kişiler öteki olarak tanımlanıp, onlara düşmanca tavır alınmamaktaydı. Kölelik, ticaret ve başka sebeplerle Mekke’de ikamet eden yabancılardan bahsedilmektedir.⁸

Farklı sosyal sınıflardan yabancı unsurların yanı sıra Mekke toplumu ortak değer paydasında toplanmış bir toplum yapısına da sahip değildi. Metafizik âleme ait farklı kabulleri bulunan kimseler pekâlâ toplumun içinde rahatlıkla düşüncelerini ifade edebiliyor ve kendilerine düşmanca muamele edilmiyordu. Hristiyan köleler, Yahudi inancına mensup tüccarlar,⁹ Yemenliler, Habeşistanlılar Mekke’de rahatça ticaretlerini yapmakta hatta zorunlu veya tercihen Mekke’de ikamet edebilmekteydiler.¹⁰ İslam öncesi Mekkelilerin evlendiği Medinelî Yahudi kadınlardan da söz edilmektedir.¹¹ Özellikle panayırlarda¹² neredeyse tüm bölge kabileleri ve sair milletleri bir arada görmek mümkündü. Mekke kabile toplumu hem yabancı mensubiyetleri dışlamayan hem de kendi genel Arap-kabile bünyesi içinde veya kabileler arasındaki farklı din ve değer yapılarına bağlanmış mensuplarına karşı müsamahakâr,¹³ toleranslı bir tutumla kuşatıcı olabilmekteydi. Fakat Mekke’de hemşerileri Hz. Muhammed’in (sav) tebliği karşısında bu esnek duruşu ortaya koymadılar, ölümüne çatışan muhalifler durumuna geldiler.¹⁴

⁸ Montgomery Watt, *Muhammed Mekke’de*, çev. Rami Ayas, Azmi Yüksel, Ankara, A.Ü.İ.F, 1986, s. 175.

⁹ İsmail H. Atçeken, “Bazı Oryantalistlere Göre Asr-ı Saâdet’te Yahudiler,” *İSTEM* 2004, 2/4, ss. 105-128.

¹⁰ Emrah Dindi, *Kur’an’da İslam Öncesi Kültürün İzleri* (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, 2014, s. 224.

¹¹ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul, Beyan, 2004, c. 1, s. 592.

¹² Murat Sarcık, “Cahiliye Döneminde Arap Yarımadası Panayırları,” *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, 2/31, ss. 109-140.

¹³ Mustafa Öztürk, ed., *İslam Öncesi Arap toplumunda Ahval-i Şahsiyye Hukuku*, 2011, ss. 234-35; Ramazan Boyacıoğlu, “Muhammed’in Vahiy Öncesi Dönemi,” *C.Ü.İ.F. Dergisi*, 2001, 5/1; Bünyamin Erul, “Varaka b. Nevfel” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, TDV Yay., 2012, c. 4, ss. 517-518.

¹⁴ Geoffrey R. D. King, “İslam Öncesi Dönemde Kâbe’deki Resimler,” çev. Ayşe Erşay Yüksel, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2016, 57/1, ss. 175-194.

Hz. Muhammed'in (sav) risâletten önce toplumunun dini kabullerine muhalefeti ile ilgili olarak onun putlara ibadet etmediği, tabiin döneminde daha güçlü bir şekilde ifade edilmiştir. Bunlar sterilize edilmiş seçmeci peygamberlik öncesi anlatıları olarak değerlendirilseler de açık olan husus Peygamber'in (sav) nübüvveti öncesi hayatında özellikle din ile ilgili herhangi bir krize sebep olan biri olarak anılmamıştır. Bilakis o peygamberlik öncesi hayatında birleştirici, husumetleri gideren, çözümler üretmesi, emin kişiliği, haksızlıklara karşı oluşan beraberliklere katılıp destekleyişi gibi vasıflarıyla anılır.

Peygamberlikten önce Mekke'deki toplumun dini kabulleri çerçevesinde ibadet veya ibadet kasti taşıyan kurban kesme veya benzeri ritüellere katılıp katılmadığına dair tartışmalı rivayetler olsa da¹⁵ Hz. Muhammed (sav) Mekke'de toplumun inancına itiraz bayrağı açmış olmakla ünlenmiş değildi. Hâlbuki Mekke'de dini kabulleri ciddi anlamda tartışan, onları reddeden, sapıklıkla suçlayıp alaya alan kimseler mevcuttu. Hatta bireysel itirazlar kısmen küçük arkadaş grupları şeklindeki beraberliklere dönüşebiliyordu.¹⁶ Buna rağmen onlara toplumsal bir tavır alındığı ve onların dini tercihleri ve muhalif duruşları sebebiyle Hz. Muhammed'de (sav) olduğu gibi, toplumda çalkantılar meydana geldiği vaki değildir. Mekkeliler yabancı veya kendilerinden saydıkları kişilerle dini telakkileri konusunda ayrılığa düştükleri durumlarda tolerans gösterebilmekteydiler.

Peygamber'in (sav) Mekke'de mensup olduğu topluluğun içinde onlarla birlikte bazı ibadetleri aynı mekânda ve zamanda yerine getirdiği bilinmektedir. Risâlet öncesi hac ibadetine bazı putperest unsurların karıştırılmış olduğu, farklı farklı putlar için farklı telbiyeler getirildiği ve putların önünde ihrama girildiği, onlara kurbanlar kesildiği gibi içine şirk unsurlarının karıştırıldığı ibadetler söz konusudur. Peygamber (sav) bu telbiyelere tepki göstermiştir.¹⁷

¹⁵ Ali O. Ateş, "Putlara Kurban Kesme ve Allah'tan Başkası Adına Kesilenlerden Yeme Konusunda Peygamber'in Tutumu," *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1987, 4; Emine Demil, *Peygamber'in Risâlet Öncesi Hayatına Dair Rivayetler* (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, 2017, ss. 363-402.

¹⁶ Kadri Yıldırım, "Cahiliye Dönemi Arap Edebiyatında "Su'luk" Şairler Hareketi," *D.Ü.İ.F Dergisi*, 2001, 3/1; Muhammed İbn İshak, *Sîret-ü İbn İshak*, çev. Sezaî Özel İstanbul, Akabe Yayınları, 1988, s. 177-209.

¹⁷ Ali Aslan, "Bazı Hadislerde Değinilen Cahiliye Devri Hac Uygulamaları," *Tarih Okulu Dergisi*, 2015, 8/XXII, ss. 63-81.

Câhiliye devrindeki haccın, ihram, telbiye, vakfe, tavaf, sa'y, cemrelerin taşlanması, kurban kesilmesi gibi uygulamaları ihtiva ettiğini bilmekteyiz. Fakat telbiye örneğinde olduğu gibi bu uygulamaları şirk unsurları ile karıştırarak hac ibadetini tevhidi çizgisinden sapmış durumdaydılar.

Hikmet ve fazilet sahibi insanlarla ilgili nakiller, cahiliye şairinden bir kısım örnekler, Hz. Muhammed'in (sav) tebliğinden evvel de Mekke toplumunda ve yarımadada tevhid ve ahiret inancını benimseyen kimselerin varlığını ifade eder.¹⁸ Mekke toplumu bunları yadırgamamış tehdit olarak algılamamıştı. Böylesi kültürel bir vasatın risalet ile Hz. Muhammed'i de kabullenmesi beklenirdi. Peygamber'in (sav) de putlara tapmayı, muhalif duruşu, ibadetlerini şirk unsuru hususları dışlayarak ifa edişi, müşrikler nezdinde, saygın bir Mekkeli olarak itibarını da ailesinin itibarını da zedelememişti.¹⁹ Yaptıkları, Mekke toplumunu çatışmaya sokacak türden itirazlar olarak algılanmamıştı. Tercih ettiği uygulamalarda, bunlar her ne ise, onu Mekke toplumuyla ölümüne çatışmaya sokacak krizlere sebep olmamıştır. Muhtemeldir ki cahiliye devrinde de bir kural olarak var olduğu ifade edilen boy abdesti, oruç, itikâf, kurban gibi ibadet ve ibadet kastı ile ifa edilen davranışları da Peygamber (sav) risâlet öncesi biliyor ve uyguluyordu. Dihlevi'nin ifadesiyle "Hz. Muhammed (sav), İsmailoğullarını ıslah için gönderilmişti."²⁰ Kaldı ki Kureyş, İbrahimî dine mensup olmalarıyla övünen bir kavimdi.

Cahiliye devrinde cünüplük sebebiyle gusül abdesti almak gerektiği ve abdestin bilindiği, peygamberin namazına biçim olarak benzemese de ibadet kastı taşıyan davranışlarının bulunduğu ifade edilmiştir²¹. Keza Arapların hac ve umreyle ilgili ritüellerinin önemli bir kısmı İslam'dan sonra da devam etmiştir. Fakat nerdeyse bütün

¹⁸ Öztürk, *İslam öncesi Arap toplumunda Ahval-i Şahsiyye Hukuku*; Şah Veliyyullah Dihlevi, *Hüccetullahi'l-Baliğa*, çev. Mehmet Erdoğan, İstanbul, İz Yayıncılık, 1994, 2 /1, s. 460.

¹⁹ Ateş, "Putlara Kurban Kesme ve Allah'tan Başkası Adına Kesilenlerden Yeme Konusunda Peygamber'in Tutumu," s. 374; İbnü'l Kelbi, *Putlar Kitabı*, Ankara, AÜİF Yayınları, 1969, s. 32.

²⁰ Dihlevi, *Hüccetullahi'l-Baliğa*, s. 457.

²¹ İbn-i Hişam, *Hz. Muhammed'in Hayatı (es-Siret'ün-Nebeviyye)* çev. İzzet Hasan, Neşet Çağatay, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1971, s. 141; Ali Osman Ateş, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehli Kitap Örf ve Adetleri*, İstanbul, Beyan, 1996.

bu ibadetlere şirk unsurları bulaştırmışlardı. Risalet öncesi peygamberin şirk unsurları içermeyen kabul ve uygulamalarla alakalı bir muhalefeti söz konusu olmamıştır.

Cahiliye devrinde içkiyi kendisine haram kılan kişiler vardı; Peygamber'in (sav) de hiç içki içmediği ve putlara ibadet etmediği konusunda genel bir kabul söz konusudur. Burada dikkat edilmesi gereken husus Peygamber'in (sav) vahiyle haram kılınmadıkça, gündelik hayatta Mekke'deki muhataplarının tercihlerine muhalefet ve müdahale etmemiştir. Hâlbuki Kusay'dan itibaren Mekke'de içkiye karşı bir söylemin bulunduğu ifade edilmekte²² ve Peygamber'in (sav) kendisi de içki içmemekteydi.

Fıtratın kabul edilemez haksızlıklara toplumdaki faziletli kimselerle beraber itiraz ediyor ve onların telafisi sadedinde cemiyetlere dâhil oluyordu. Dolayısıyla risâlet öncesi Hz. Muhammed'in (sav) kime benzediği söylenecek olsaydı o toplumdaki faziletli kimselere benzemekteydi değerlendirmesi yapılabilir. Oryantalistlerin, "Yahudi dinini yenileştirmelerle devam ettirdiği" yorumlarına gerekli cevaplar verilmiştir.²³ Herhangi bir dine mensup veya birtakım adet ve davranışlarını başka mensubiyetlere benzeten veya böyle eleştirilen birisi olmamıştır; bu gerekçeyle Mekke müşrik toplumu tarafından suçlanmamıştır. Yahudi veya Hıristiyan olduğuna dair bir kanaat karşıtları açısından da söz konusu değildir.

İbnü'n-Nefis'in (607-687/1210-1288), Peygamber (sav) ile ilgili *er-Risâletil-Kâmiliyye fi's-Sîreti'n-Nebevîyye* adlı risalesinde yapılan izahlara göre, Peygamber Efendimizin, peygamberlikten önce Hz. İbrahim'in dininden başka bir dine mensup olmaması gerekir. Peygamber (sav) ne Yahudi ne Hıristiyan, ne de Mecusi'dir ve ne de benzer dinlerden birine mensuptur. Eğer o, peygamberlikten önce, zikredilen dinlerden birine mensup olsaydı, peygamberlik iddiasında bulunduğu anda, o din mensuplarınca, kendi icat ettiği bir dine davet eden bir inkârcı olarak kabul edilirdi. Çünkü o, bu durumda, insanların gözünde halkının dininden ayrılmış, yeni bir din icat etmiş bir kâfir olarak algılanırdı. Bu da insanların ondan uzaklaşmasına sebep olurdu. Eski dini geçerli sayıp kabul etse bile, netice değişmezdi. Nitekim (önceki şeriatı benimsediği için) İsa (a.s.), Yahudilerden böyle tavırlar görmüştür. Buna göre mensup olduğu

²² Dindi, "Kur'an'da İslam Öncesi Kültürün İzleri", ss. 11, 224.

²³ Atçeken, "Bazı Oryantalistlere Göre Asr-ı Saâdet'te Yahudiler", ss. 105-128.

varsayılan milletin dinini nesh edip tamamen değiştirmesi halinde neler olacağını düşünün! Bu nedenle son peygamber Muhammed'in (sav) başka bir dine mensup olmaması gerekir.²⁴

Hız. Peygamber'in Arapların yadırgamayacağı, hatta olumlu bakacakları İbrahim'in dininden olma iddiası²⁵ risâletten önceki durumuyla çelişmiyordu. Bu Mekke'deki toplumun dinî iddialarıyla da örtüşüyordu. Kâbe, hac, kurban vb. ekseninde oluşup tekrarlanan ritüellerle Mekke dinî algısı, meşruiyet iddiasını İbrahim'e (as) nispet ile delillendirmekteydi. Mekke'de konuyla ilgili risâlet sonrası ortaya çıkan tartışma, İbrahim dininin meşruiyeti konusunda değil, kimin İbrahim'in dininde olduğu konusundaydı. Müşrik din algısı, putperest unsurların içine karıştığı, temel tasavvurunun da genellikle saptığı ritüeller, döngüsel tekrarlar ekseninde devam ettirilmekteydi. Bir kitaba dayanmaksızın atalara uymakla aslında İbrahim (as) üzerinden Allah ile irtibatlandırıp kendini delillendirmekteydi.²⁶ Bu kitabı olmama, ilahi bir metnin bulunmaması durumu, o dönem Araplarının çevre din algılarından Hıristiyan ve Yahudilikten biçimsel olarak da farklılaşmasının sebebiydi.

İbnü'n-Nefis'ten yapılan alıntıda onun Peygamber'i (sav) halkının dininden ayrılan bir kâfir olarak görülmediği değerlendirilmesi manidardır. Onun ıslah için gönderildiği, Mekkelilerin yanlışlarını düzeltmek; bozulmuş yönlerini ıslah etmek için vazifelendirildiği başkaları tarafından da ifade edilmiştir.²⁷ O halde bunca ortak paydaya ve saygın kişiliğe rağmen Mekke'deki tebliğin, akrabalar dâhil toplumun önemli bir kesimi ile ölümüne bir mücadeleye dönüşmesi olayını nasıl anlamak gerekmektedir? Hız. Muhammed'in (sav) risâlet vazifesi çerçevesinde neye muhalefet etmesi çatışmayı bu noktaya taşımış olabilir?

Anlaşıldığı kadarıyla O Mekke'de pratik gündelik yaşama muhalefet olarak insanları rahatsız edecek bir dayatmayla Mekkelileri tedirgin edecek taleplerde bulunmuş değildi. Hatta ortak paydalar olarak zikredilirse oldukça uzun, Mekke toplumu tarafından kabul

²⁴ Kasım Şulul, *İlk Kaynaklara Göre Peygamber Devri Kronolojisi*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2013, s. 265; Cevher Şulul, *Nübüvvet Felsefesi*, İstanbul, İnsan Yayınları, 2010, s. 130.

²⁵ "Sonra sana vahyettik: Hanif (muvahhid) olan İbrahim'in dinine uy. O, müşriklerden değildi." (Nahl, 123).

²⁶ Cahid Kara, "Putperest Arapların Dinlerini Temellendirmede İbrahim Tasavvurunun Etkisi," *Turkish Studies*, 2016, 11/7, ss. 189-208.

²⁷ Dihlevi, *Hüccetullahi'l-Baliğa*, s. 458.

edilebilir bir liste oluşturmak mümkündür. Risalet görevinin başlangıcında Mekkelilerin hemen düşmanca davranışlar göstermesini gerektirecek bir tehdit olarak algılandığı da söylenemez. Peygamber'in (sav) tebliği başlangıç döneminde genel olarak Allah'ın birliğine iman, kendisinin risaletini tasdik, putlara tapmayı terk etme konularını içeriyordu. Hatta ilk dönemde putların aleyhinde bir beyanat görülmüyordu. Müslümanlar açıktan ibadetlerini icra edemeseler de müşriklerden sert bir muhalefet de görmüyorlardı.²⁸

Mekke'de üç yıl kadar üstü örtülü bir şekilde ama daha sonra alenen yapılan İslam'ı tebliğ faaliyeti başlangıçta çok fazla tepki çekmemiştir. Mekkeliler kendilerini taptıkları putlardan vazgeçirmeye çalışan kimselerle daha önce de karşılaşmış ve bu gibi muhalif aykırılıkların hem uzun ömürlü hem çok etkili olmadığını tecrübe etmiş durumdaydılar.²⁹ "Abdülmuttaliboğulları'nın kendisiyle gökten konuşulan oğlu" diyerek alaya almanın dışında bu dönemde Peygamber'in (sav) fiili bir çatışma durumuyla karşılaştığı söylenmez. Kendisi de Mekke'de kaldığı dönem boyunca kavga etmemiş, muhalefetini fiili mücadele şekline dönüştürmemiştir. Ayrıca tüm Mekke dönemi boyunca Müslümanlara herhangi bir çatışmaya izin verilmediğine dair değerlendirmeler vardır. Ne Peygamber, ne de ona bağlananlar birkaç küçük olay dışında erken dönemde fiili anlamda bir mücadeleye girişmemişlerdir.³⁰

Nübüvvet ile ilgili olarak Mekkelilerin kanaatlerinin ne olduğu yönünde muhtelif değerlendirmeler yapılsa da, görünen o ki bu hususta ehli kitap kültürünün anlatılarından haberdar, ama bunun kabulü hususunda mesafeli bir duruş göstermekteydiler. Aralarından birinin peygamberlik iddiasını sorgulamak, onu sınamak amacıyla

²⁸ Kara, "Putperest Arapların Dinlerini Temellendirmede İbrahim Tasavvurunun Etkisi", ss. 189-208.

²⁹ İsmail Pırlanta, "Müşriklerin Peygamber'e Karşı Takındıkları Tavırlar: Ebû Süfyan Örneği," *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2018, 13/13; İbn İshak, *Sîret-ü İbn İshak*, s. 170.

³⁰ Yunus Akyürek, "Cahiliye Dönemi Mekke Toplumunun Peygamber'in Nübüvvetine İlişkin İntibaları," *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015/7, ss. 55-72.

ehli kitap bilginleriyle görüşmeleri, samimi bir doğruluk testi arayışı olarak da değerlendirilebilir.³¹ İlk zamanlar Hz. Peygamber'in (sav), eşi Hz. Hatice ve çocuk yaştaki Hz. Ali ile birlikte Kâbe'de namaz kılmasına karışmamışlardı.³² Onun bu davranışları başlangıçta Mekke için krize sebebiyet verecek derecede rahatsız edici yeni bir şey değildi. Hz. Muhammed'in (sav), İbrahim dininden olmayı hedeflemiş, bu arayış içinde kendisine has dini ritüeller geliştirmiş birisi olarak görüldüğü dahi söylenebilir.³³ Hz. Muhammed (sav) Mekkelilerin alışık olduğu şekliyle ve atalarının uygulamaları gibi risâlet öncesinde (*tehamnus*) Hira'ya çekilmesiyle de bilinen bir karakterdi. Mekkelileri İbrahim'in dininden olmamakla suçlayarak Allah'a nasıl ibadet edeceğini bilmediğini ifade ile bir manada Mekke'deki ibadet ritüellerini geçersiz sayan kimseler de Mekkeliler için sürpriz ve susturulması gereken düşmanlar olarak görülmüyorlardı.³⁴

Nübüvvet ile birlikte ilk vahyin konuları da yaratıcıya, onun yaratmasına, tekrar diriltilmeye, hayatın nasıl başladığına, kıyamete, varlığın yöneticisinin kim olduğuna dikkat çekerek düşündürmeye yönelik konuları kapsamaktaydı. İlk dönemde vahyin konularıyla etkileyici üslubu dikkatleri çekmiş olsa da Mekkeliler için haber değeri olan husus Hz. Muhammed'in (sav) vahiy aldığı iddiası olmalıdır. İlk inen vahyin konuları Mekkeliler için semadan haber alma iddiası kadar çarpıcı değildi.

Varlık anlayışları ve hayat görüşlerine aykırılık içerse de Mekkeliler, Nübüvvet meselesinin başlangıçta, yönetim yapılarına müdahale edecek, onu dağıtacak bir etki oluşturabileceğini düşünmediler. Sadece aralarından birinin peygamberlik iddiasını, haber değeri yüksek, tedirgin edici bir durum olarak karşılamışlardı. Bunun kabileler arası iktidar yarışındaki muhtemel etkilerini

³¹ Pırlanta, "Müşriklerin Peygamber'e Karşı Takındıkları Tavırlar"; Mehmet Alıcı, "Cahiliye Arabı Bir Peygamber Bekliyor muydu? Atıl Tanrı/Deus Otiosus Bağlamında Cahiliye Dönemi Peygamber Algısı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2018, 59/1, ss. 137-139.

³² İbn İshak, *Sîret-ü İbn İshak*, s. 195.

³³ Ünal Kılıç, "Peygamber'in Nübüvvet Öncesi Uzlet İçin Hira Mağarası'nı Seçmesi Üzerine Bazı Mülahazalar", *İSTEM*, 2014, 12/24, ss. 3-11; M. J. Kister, "et-Tehannüs: Kelime Anlamı Üzerine Bir Araştırma", *Tasavvuf Dergisi*, 2000/4, ss. 215-230.

³⁴ İbn İshak, *Sîret-ü İbn İshak*, s. 171.

hesaplayarak tavrı alma gayretine girenler olduğu söylenebilir. Nübüvveti nasıl anladıkları konusunda ise onu bir üstünlük vesilesi olarak değerlendirdikleriyle alakalı değerlendirmeler vardır.³⁵ Mekke'de yönetici kesimin bir kısmı nübüvveti kabile şeyhliği, başkanlık, hükümdarlık talebi olarak anlamış veya belli bir aşamadan sonra Mekke'de var olan yönetim-itaat yapısını bozacak bir duruma dönüşebileceği endişesine kapılmış olmalıdır. Çünkü Mekke müşriklerinin, davasından vazgeçmesi için Peygamber'e (sav) sonraki dönemlerde "hükümdarlık, mal" gibi vaatleri bilinmektedir.³⁶

Mekke toplumunun dini kabullerine muhalefetle onları tartışmaya açmasından, itirazlar getiriyor olmasından çok, Peygamberin toplumun içinden müntesipler kazanması, bu sebeple birlik ve bütünlüklerini tehlikede görmeleri gerilimi tetikleyen gelişmelerdendi.³⁷ Müşriklerin vahye olan itirazları, onun bizatihi kendisine olmamış, vahyin muhtevasına veya kendisine vahiy gelen kişiye yönelik olmuştur.³⁸ Daha önceden peygamberlik ve metafizik varlıklarla iletişimde oluş iddialarından haberdar olsalar da Hz. Muhammed'in (sav) vakiasında durum farklıydı. Yeni grubun peygambere bağlılıklarını kendi birlik ve beraberlikleri açısından risk olarak görmeye başlamışlardı. Mekke'de var olan sosyal yapının kapsama alanında ama kendisini onun dışında olarak tanımlayan, düşünsel olarak o sosyal yapıya, onun dünya görüşüne, zihniyetine muhalefet eden ve o sosyal yapıyı çözen bir birlikteliğin uç göstermeye başlaması ile karşılaşmaktaydılar.³⁹ Bunlar gerilimi çatışmaya doğru arttıran hususlardandı.

Mekke'de Hz. Muhammed'in (sav) karşısında ölümüne onu yok etme tutumu içinde olanlar, Mekke'deki yönetim yapısını

³⁵ İbn İshak, *Sîret-ü İbn İshak*, s. 271.

³⁶ İbn İshak, *Sîret-ü İbn İshak*, s. 211; Alıcı, "Cahiliye Arabı Bir Peygamber Bekliyor muydu? Atıl Tanrı/Deus Otiosus Bağlamında Cahiliye Do'nemi Peygamber Algısı", ss. 139-140, 144-146.

³⁷ İbn İshak, *Sîret-ü İbn İshak*, ss. 240, 257, 291, 296.

³⁸ Faruk Çiftçi, "Arap Geleneğinde Şair ve Cin İlişkisi," EKEV Akademi Dergisi, 2002, 6/13, s. 315.

³⁹ Kamil Miras, *Sahih-i Buhari Muhtasarı: Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1984, c. 8, s. 162, Aşır Örenç, "Peygamber'e Karşı Müşrik, Münafık Ve Ehl-i Kitap Tarafından Fiilî Olarak Yapılan Saygısızlıklar," *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013/28, ss. 145-168.

elinde tutanlar ve bunların motive ettikleri kitleydi. Onları asıl ilgilendiren husus kendi egemenlik alanlarında, onları meşru kabul etmeyen ve yeni yönetim-itaat yapısı ekseninde oluşan Müslüman cemaatin Mekke yönetimine itaatinin ve birlikteliğin sağlanmasıydı. Mekke'deki yönetim yapısının korunmasını sağlamak için, Hz. Muhammed (sav) yöneticiliğindeki Müslüman cemiyeti itaate zorlayarak gelişimini engellemek, sonraki aşamada da onu yok etmeye çalışmışlardı.

Mekke düzeni kabile yapısına dayanıyor olsa da kişilerin kendi oymaklarına aykırı davrandıkları görülmekteydi. Ebu Leheb, Hz. Muhammed'e karşı, Haşimoğullarının çoğundan farklı bir davranışı benimsedi.⁴⁰ İlk Müslümanlar, oymaklarına ve hatta ana-babalarına karşı gelerek Müslüman oldular. Hz. Muhammed'in (sav) zamanında Mekke'deki Arap toplumunun kabile yapısı çözülmeye yüz tutuyordu.⁴¹ O dönemde Mekke'de artan bir şekilde beliren bireyselleşme eğilimi ve kabile asabiyetinden uzaklaşma büyük ölçüde, gelişen ticari hayat şartlarıyla beslenmekteydi.⁴² Sosyal yapının Hz. Muhammed'in (sav) peygamber olduğu kabulü etrafında yeni bir cemaatin oluşumuna uygun bir evrilişin içinde olduğu değerlendirilebilir. Hz. Muhammed'in (sav) "semadan haber alışı", Mekke müşriklerinin dinî inanışlarının yalanlanması, zaten açıkça putlarla alakalı kabullerinin suçlanması içermekteyse de onlar için asıl ürkütücü olan, toplumun yapısal olarak değişime uğraması, bundan zarar görmeleri riskiydi ki bunun emarelerini görmeye başlamışlardı. Toplumda var olan yönetim-itaat yapısı ve değer üretim unsurlarının otoritesi ve meşruiyeti Müslümanlar nezdinde yok sayılıyor, sosyal dokudaki değerler ve yönetime itaat töresi tam ters bir muhalefet ile ona başkaldırmakla Müslüman olunması şeklinde ifadesini buluyordu.

Araplar metafizik varlıkları kabul ediyor ve onların üstün olduklarını düşünüyorlardı. Onlarla iletişimi farklı boyut ve amaçlarda şairlerin, kâhinlerin, sihirbazların kabiliyetleri içinde

⁴⁰ İbn İshak, *Sîret-ü İbn İshak*, s. 204.

⁴¹ Watt, *Muhammed Mekke'de*, s. 26.

⁴² Kurt, "Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yönden İslâm Öncesi Mekke Toplumu", ss. 97-122.

varsayıyorlardı.⁴³ Metafizik olanlarla iletişim toplumun yönetim-itaat yapısını tehdit etmeyen vakalar olarak yaşanmaktaydı. Fakat başlangıçta muhtemelen kendisi de gitgide yönetici olmak durumunda kalacağı bir yola girdiğini düşünmeyen Peygamber'in (sav) Mekke'deki nübüvvetiyle oluşan sosyal etkileşim, ilerleyen süreçte cahiliye toplumunun yapısını ve oradaki yönetim-itaat ilişkisini çözmeye başladı. Başlangıç aşamasında alaya alınan, önemsenmeyen, daha önce görülenlere benzetilen nübüvvet iddiası, dini birtakım ortak kabulleri içerse de, İbrahim geleneğini sahiplense de, toplumuyla birçok ortak paydası bulunuyor olsa da, sonraki aşamada toplumun önderleri tarafından sertleşen bir muhalefet ile karşılaşmaya başlamıştı.

Mekke'de Peygamber'in (sav) tebliğini duyan bir bedevi, iddianın yöneticileri rahatsız edecek bir söz olduğu değerlendirilmesini yapmıştır.⁴⁴ Ayrıca rivayetlerde çokça vurgulanan Varaka'nın "Kavmin seni yurdundan çıkaracak" ifadesi nübüvvetin, sonunda kurulu sosyal yapı içinde, hem değer üreten kurum ve kabulleri, hem de yönetim-itaat yapılarına muhalefet içeren bir mahiyeti olduğunun günün eliti nezdinde tahmin edildiğini gösterir. Varaka'ya gidip anlatılardaki Hz. Muhammed'in (sav) sürgün edileceğine hayreti, iç dünyasında kavmiyle böylesine çatışan bir vaziyete gireceğini tahmin etmediği, kendini kavminin bir ferdi olarak gördüğü değerlendirmesini destekler.⁴⁵

Mekkeliler de Hz. Muhammed (sav) de bu ihtilafın sıcak bir çatışma, hele hele savaş durumuna geleceğini başlangıçta hesap etmişlerdi. Hz. Muhammed (sav) kendisini kavminin bir ferdi saymaktaydı. Kabilesi ve Kureys, gökten haber aldığını söyleyen, faziletli kabul ettikleri, ama saygınlığını muhalefeti dolayısıyla git-tikçe yitirdiğini düşündükleri biri olarak onu alaya almaktaydılar. Kısa bir süre sonra durum, sözlü sataşma, baskı ve onun sosyal doku içinde yayılışını engellemek, etkisini kırmak için iftira ve yaf-talama şekline dönüştü. Hz. Muhammed'in (sav) nübüvveti nede-niyle toplumuna muhalefeti artık sertleşen tepkilerle karşılaştığı yeni bir sürece girmişti.

⁴³ M. Mahfuz Söylemez, *Cahiliye Araçlarının Ulûhiyet Anlayışı*, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2015, s. 65.

⁴⁴ Seyyid Kutub, *Kur'an'ın Gölgesinde 6*, İstanbul, Hikmet Yayınları, 1973, s. 204.

⁴⁵ Şulul, *İlk Kaynaklara Göre Peygamber Devri Kronolojisi*, s. 285.

Tebliğî, onu ve inananları, toplumun yönetim-itaat yapısını kontrol eden kesim ile çatışmaya sürüklemektedir. Meselesi, Allah tasavvuru, varlık anlayışı, hayata dair doğru algılamının ne olduğu ve putperest kabullere muhalefet edip onları tevhide döndürmeye davet olma yanında yeni bir mecraya sürükleniyordu. Artık tebliğci oluşunun yanı sıra Müslümanlar ve davetinin selameti için “melce” arayışında bir yöneticiydi. Bu aşamada anlaşma sağlamak için siyasi-dünyevi kazanımlar vadederek⁴⁶ muhataplarını iknaya çalışıyordu. Artık süreç öldüresiye mücadele formuna doğru evrilmeye başlamıştı.

Mekke’de aleni davete başlanması, Müslümanların sayılarının sürekli artması ve müşriklerin alay, hakaret ve psikolojik baskıyla kontrolü sağlayamadıklarını görmeleri tutumlarını sertleştirdi. Peygamber (sav) ve Haşimoğullarının lideri, amcası Ebû Talib ile anlaşma girişimleri sonuçsuz kalınca, işkenceler başlamıştı. Şiddeti artan baskılara rağmen Müslümanlar çoğalmaya devam etti, iki önemli şahsiyet, Hz. Hamza ve Hz. Ömer İslam’a girmiş, Kâbe’de toplu namaz kılma eylemi gerçekleşmişti. Mekke yönetimi ve kabilelerin iç yönetim-itaat ilişkileri gittikçe çözülüyordu. Öte yandan Habeşistan’a giden Müslümanların iadesi talebinin kabul edilmemesi. İslam davetinin Mekke sınırlarını aşıp, deniz ötesi uluslararası bir boyut kazanmaya başlaması. Habeşistan’da Müslümanlara saygı duyulup ikramlar yapılması. Hz. Muhammed’in (sav) bozulmasına sebep olduğu birlikteliği ve yönetim itaat yapısını korumak için öldürüp ondan kurtulma fikri güçlenmişti. Mekkeliler, Haşimoğullarından, Peygamber’in (sav) öldürülmek üzere kendilerine teslim edilmesini istediler. Onların bu isteklerine Haşimîler çok sert tepki gösterince, farklı bir baskı metodu denediler. Hz. Muhammed’in (sav) kendilerine teslimini sağlamak için onları boykota başladılar.⁴⁷

Bu ambargoyla sadece Müslümanlar değil Hz. Muhammed’in (sav) kabilesinin neredeyse tamamı baskı altına alınmak istenmişti. Mekke yönetim yapısının birinci amacı Hz. Muhammed (sav) lider-

⁴⁶ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 114.

⁴⁷ Mehmet Azimli, “Mekke Dönemindeki Boykot Yılları Üzerine Bazı Mülâhazalar,” *İSTEM*, 2006, 4/7, s. 55; Şulul, *İlk Kaynaklara Göre Peygamber Devri Kronolojisi*, s. 320; İbn-i Hişam, *Hz. Muhammed’in Hayatı: (es-Siret’ün-Nebeviyye)*, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1971, s. 167.

liğinde oluşan cemaatin itaatini sağlamak ve Peygamber’in öğretisinin etkisini yok etmekte. Haşim oğullarını atalarından kalan ve Şi’bu Ebî Talib denilen mahallede toplayarak, Hz. Muhammed’i koruma konusunda onlardan söz alan irade de Ebu Talib’ti. Burada Peygamber kabilesi nezdinde yönetici kabul edilen biri de değildi.

Yönetici kesimin Hz. Muhammed’in (sav) bildirdiği metafizik âleme dair haberlerin kendi kabullerinden farklı oluşuna aldırıcıları aslında pek söylenemez. Boykota tâbi tutulanların ciddi bir kısmı itikaden ve gündelik hayatlarında Mekkeli gibi yaşayıp, düşünüp inananlardılar, suçları Hz. Muhammed’i (sav) korumalarıydı. Sair Mekkelilerin bu Müslüman cemaati risk görmelerine karşın kabilesinin bir kısmının onu Mekke’deki iktidar ve üstünlük mücadelesinde bir fırsat olarak düşünüyor olmaları da mümkündü.⁴⁸ Mekke’deki mücadele boykota gelindiğinde müşrikler açısından bu muhalefetin kırılması, baskıyla itaatinin ve birlikteliğin sağlanması, Müslümanlar açısından da Hz. Peygamber’in (sav) ve Müslümanların korunmasının zorunlu mücadelesiydi.

Tebliğ, bir aşamadan sonra iktidarla, egemen güçle, değer üreten merkezlerle çatışıyor ve tebliğin selameti iktidarı ve güçlü olmayı gerektiriyordu. Müslümanların gündelik hayatlarını kendilerinin düzenlemesi için bir yaşam alanı arayışı, Mekke’de bunun sağlanamayacağı belli olduktan sonra başlamıştı. Ayrıca amcası Ebu Talib’in vefatından sonra peygamberin kabilesinin desteğini kaybetme ihtimali güçlenmekteydi.⁴⁹ Hz. Muhammed (sav) nübüvvetin başlangıcında muhtemelen hesaba katmadığı, siyasi yönetici olma durumunu da yaşamaya başladı. Müslümanların can güvenliği ve hayatlarını sürdürebilecekleri, kendi yönetim yapısını, merkezini taşıyıp sürdürebileceği “melce” arayışlarına girişmek zorunda kaldı. Hz. Muhammed (sav) hakikati konuşan bir vaizden çok daha farklı bir duruş ile Mekke’de oluşan Müslüman toplumun siyasi lideri işlevini de kaçınılmaz olarak yerine getiriyordu. Mekke yönetim yapısıyla iktidarı paylaşma tekliflerine de yanaşmıyordu. Mekkelilerin, oluşturduğu yeni cemaati ve yönetim yapısını kabullenmemeleri durumunda muhalif duruşunu ve gerilimi yumuşatma niyetinde de değildi.

⁴⁸ Adem Apak, “İslam Öncesi dönemde Mekke İdari Sistemi ve Siyasetin Oluşumu,” *U.Ü.İ.F Dergisi*, 2001, 1/1, ss. 177-194.

⁴⁹ Muhammad Hamidullah, *İslam Peygamberi*, İstanbul, Beyan, 2004, s. 115.

Mekke’de kabul edilemez uygulamalar ve inançlarıyla kötülük timsali kişiler olduğu gibi fazilet sahibi saygın insanlar da vardı. Bu onların cahiliye toplumu, yaşadıkları dönemin cahiliye dönemi olduğu gerçeğini değiştirmiyordu.⁵⁰ Cahiliye kavramsallaştırmasını hatalı anlamak Mekke’deki putperest toplumu hatalı olarak tamamı vahşilerden, canilerden, bilgisiz cahillerden oluşan bir topluluk olarak tahayyül yanlısını üretmektedir. Mekke putperest toplumu faziletli kişilerin, dürüst tüccarların, cömert insanların olumlu vasıfları haiz birçok kişinin de içinde olduğu bir topluluktu.

Mekke putperest kabilelerinin kendilerine sığınan insanları düşmanları da olsa himaye etmeleri işleyen örfi hüküm durumundaydı. Bu himaye yasasından Müslümanlar ve Hz. Peygamber (sav) defalarca faydalanmıştır.⁵¹ Hz. Peygamber’in (sav) bir muhatabına söylediği “Ey Sâib! Câhiliye çağında yaptığın faziletli şeylere İslâm devrinde de devam et; misafiri ağırla, yetime ikram et ve komşuna iyi davran!” mealindeki sözleri cahiliye dönemini nasıl anladıklarına dair bize fikir verebilir. Cahiliye kavramı hayatın Allah’ın emirleri dikkate alınmadan düzenlenmesi halinin ifadesiydi. Bu ifade orada hiçbir olumlu hususun bulunmadığı şeklinde anlaşılmamıştır.

Mekke’de nübüvvet ile başlayan olayları yanlış anlayıp Mekke toplumunu alabildiğine cani ve türlü olumsuzlukla resmederek İslam’ın haklılığını güçlendirme düşüncesi çoğunlukla İslam’ın da doğru anlaşılmasının önünde engel olmuştur. Araplar nezdinde Kâbe’nin fevkalade önemli bir yeri vardı ve bu durum nübüvvetten önce de sonra da Hz. Muhammed (sav) için aynıydı. Hac da şirk unsurlar dışlanarak ehemmiyetle kabul edilmiştir. Kurban ibadetine de Hz. Muhammed (sav) muhalefet etmemiş bilakis şirk unsurlarından arındırılarak ifası hususunda titizlik göstermişlerdir. Müslüman olmayanların işaretli kurbanlıklarına dokunulmaması ikazı (Maide 97), Allah’a ibadet amaçlı bu eylemler karşısında Müslümanların takınmaları gereken saygılı tavrı gösterir. Bu o günün toplumundaki sahih örfün devam ettirilmesi konusundaki vahyin

⁵⁰ Fethullah Zengin, "Cahiliye Araplarında Bazı İyi Ahlâk Örnekleri ve Sebepleri Üzerine Bir Değerlendirme", *İ.Ü.İ.F Dergisi* 2016/7, ss. 53-69; Ahmet L. Kazancı, Cahiliyye Devrinde Müsbet Davranışlar, *U.Ü.İ.F Dergisi*, 1986, 1/1 s. 108.

⁵¹ Kazancı, "Cahiliyye Devrinde Müsbet Davranışlar", ss. 103-110.

hassasiyetini de ifade eder. Nebevi tebliğ kargaşa ve terörle psikolojisi bozulmuş bir toplum yapısı oluşmamasına özen göstermekteydi.⁵²

Muharrem ayında tutulan oruç da korunarak Müslümanlar nezdinde cahiliye devrinden sonra günümüze kadar devam etmiştir. Erken dönemde faize dair yasak getirilmemişti. Mekke toplumu faizi helal görmese de faizin kesin olarak yasaklanması son döneme bırakılmıştır.⁵³ Temel aile yapısına muhalefet edilmediğini gösterir. Cahiliye devrinde Mekke'deki evlilikler gayrimeşru ilan edilmemiş erken dönemde nikâh ve aile yapısına dair herhangi bir müdahale yapılmamıştır. Hz. İbrahim (as) üzerinden ortak bir tarih kabulüne de muhalefet edilmemiş ve bir manada Hz. İbrahim (as) Hıristiyan, Yahudi ve müşrik Araplarla tarihi bir ortak payda olarak görülmüştür. Müşriklerle beraber Kâbe'de ibadet, Mekke'nin fethine kadar muhalefet edilip yasaklanan bir durum olmamıştır.

Başlangıçta Mekke'deki sosyal dokuyu oluşturan kabile yapısındaki yönetim-itaat ilişkisine muhalefet edilmedi. Mekke'nin dışından gelip Müslüman olanların bir kısmına Hz. Peygamber (sav) kavmine dön ve orada bekle diyor, onları kendi sosyal ilişki yapıları içinde tutmayı tercih edebiliyordu. Sosyal dokudaki sınıfsal yapı alt üst olacak bir yaklaşımla yok sayılmış değildir. Kölelerin hürriyetleri bedelleri ödenerek azat edilişle kurtarılmaya çalışılıyordu. Bu manada toplumsal örf, sosyal kurallar yok sayılmıyor, onlara riayet ile çözüm üretilmeye çabalanıyordu.⁵⁴ Hatta bu hususta Medine'de de radikal bir tavra başvurulmamış, Müslümanlar güçlüyken de bir arkadaşlarının hürriyetini satın alma hususunda imece ile yardımlaşma yoluna gitmişlerdir. Köleliğin kaldırılması konusunda sosyal karmaşaya yol açacak kararlar yerine toplumca cari olan uygulamalar içinde çözüm yolu aranmıştır.⁵⁵

Mekke ticari dengeleri ve ticaret yapısına da muhalefet edilmedi. Herhangi bir müşrik kimse fiili olarak gündelik pratiklerinden engellenmedi. Mekke toplumunun düşmanlarıyla işbirliği

⁵² Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, çev. Beşir Eryarsoy 4 /1, İstanbul, İşaret Yayınları, 2017, (Maide, 97), s. 436, 507.

⁵³ Ali R. Gül, "İslâm'daki Faiz Yasağının Temeli Olarak Câhiliye Ribâsı Kavramı," *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 2017, 21/1, ss. 701-748.

⁵⁴ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 414.

⁵⁵ Mehmet N. Özdemir, "İnsan Hakları Bağlamında Peygamber'in Köleliğe Yaklaşımı," *Bilimname*, 2010, 19/2, ss. 75-98.

arayışına gidilmedi. Mekke toplumunun irtibatlı veya irtibatsız olduğu çevre devletlerle Mekke toplumu aleyhine temasa geçilmedi, onlardan yardım istenmedi, melce arayışı bir sığınma hakkı formunda değil, itaat sözü alınarak anlaşılan taraflar olarak tesis edildi.⁵⁶

Mekke müşrik toplumu içinde başlayan Kur'an vahyi öncelikle Mekkelilerin Allah inancındaki bozukluklara muhalefet etti. Mitolojik yanlış inanışlar, ilah anlayışına ilişkin çarpık kabuller, nebevi tebliğin muhalefet ettiği hususların başında gelmekteydi. Bu muhalefette söz konusu iddiaların vahye dayanmadığı ve mantıksız, çelişkilerle dolu oluşu, izaha çalışılmıştır.⁵⁷ Nebevi tebliğ Muhammedî vahyin tek ve temel meşruiyet kaynağı olarak kabulü konusunda tavizsizdi.

Oluşan Müslüman toplumun esasını teşkil eden peygamber ve nübüvvet anlayışı, erken dönem vahiy konularından olmuş ve bu temel hususun kabul edilmeyişi muhalefet edilen konuların başında gelmiştir. Bu meyanda Peygamber vasıtasıyla Allah ile ilişkilenen yasa koyma yöntemlerine itiraz muhalefet konularındandı. Ataları takip ve benzer gerekçelerle vahye aykırı değer oluşumunu meşru gösterme çabaları, geçersiz saçmalıklar olarak tanımlanıp reddedilmiştir. Böylesi gerekçelerle herhangi bir şeyi helal veya kutsal kabul etmeye, yasa olarak toplumda tatbik edilmesine muhalefet edilmiş, meşru kabul edilmemiştir. Nebevi tebliğ, bireysel ve toplumsal hayatı ikamede otorite ve meşruiyet kaynağı olarak vahyin kabul edilmesini, bunun dışındaki meşruiyet iddialarına muhalefet ile kendini tanımlamıştır.

Hız. Muhammed'in (sav) toplumsal zihniyeti dönüştürücü söylemini terk etmesi karşılığında yöneticilik teklifini kabul etmeyişi Mekke yönetimine muhalefet etmediği şeklinde anlaşılamaz. O Mekke'deki yönetim yapısının temel felsefesini geçersiz ve gayri meşru kabul ediyor ve bu kabulü bir tek Allah'a kulluk etmekle ilişkilendiriyordu. Mekke yönetiminin meşru olmadığı, bu anlayışın düzenlediği gündelik hayatı, yönetim yapısını, değer üreten unsurlarını cahiliye olarak ifade eden anlayışın yönetime muhalefetteki amacı onun yerine geçmekle gerçekleşemezdi. Topyekûn bir top-

⁵⁶ Cafer Acar, "Siyer Kaynaklarına Göre Akabe Görüşmeleri," *Turkish Studies*, 2017, 12/10, ss. 1-20.

⁵⁷ "Size ne oluyor? Nasıl böyle hükmediyorsunuz? Yoksa size mahsus (indirilmiş) bir kitap var da onda mı okuyorsunuz?!" (Kalem, 36-37).

lumsal duygu değişimi ve yeni bir hayat-varlık anlayışı ve itaat yapısı kurulumunu hedeflemek durumundaydı. Onun gerçekleştirmek istediği de buydu. Mūřrikler meseleyi böyle anlamamış veya işlerine geldiği gibi anlamak istemişlerdi.

Putların ve inançların kötülenmesi, mūřrik ataların kutsanmasına muhalefet ve tekfir edilmeleri, erken dönemde rahatsızlığa sebep olmuştur. Fakat asıl kriz Rebia oęlu Utbe'nin "Sen kavminin başına büyük bir iř atın, bu iřle onların birliğini dağıttın" ifadelerinde zikrettięi⁵⁸ yönetim itaat yapısının aldığı risktir. Mūřriklerin anlaşma teklifleriyle gelişlerinde zikrettikleri gerekçelerden bunu anlıyoruz.⁵⁹ Kâfir ataların cehennemlik oluşu meselesini, Mekkelilerin İşlam'ı kabulünü engelleme amacıyla propaganda olarak kullandığı rivayet edilir.⁶⁰ Hz. Peygamber'in (sav) bu meseleyi Müslüman olmanın şartı şeklinde gündeme getirmeyişi, temel amacını kapsamayan, itiraz riski üreten konulara girmemeyi tercih ettiğinin ifadesi olarak anlaşılabilir. Nebevi tebliğ Mekkelilere atalarını ret şartıyla İşlam'ı tasdik teklifini götürmemiştir. Muhataplar için "ataları uyarılmamış bir toplum"⁶¹ tanımlaması yapılarak bir manada geçmiş hataları gündem etmeyen bir yaklaşım tercih edilmiştir.

Mekke'nin inandığı kutsalaları tanımayıp onlara muhalefet, pratikte Dâru'n-nedve'nin ve geleneğin otorite ve meşruiyet üretiyor oluşuna reddiye anlamına gelmekteydi. Mekke'nin geleneğine ve kutsal anlayışına bu bakış şekli yönetim-itaat yapısının meşru olduğu iddiasını taşıymaktaydı. Aynı zamanda atalardan gelen teamül ve örflerin bir bölümü dışındakilerin vahiy ile gayrimeşru ilan edilmesi, Mekke'nin yönetici kesimini rahatsız edecek süreci başlatmıştı. Bu durum bireysel manada ortalama bir Mekkeliyi ilgilendirmeyip rahatsız etmeyecek olsa da kutsal kabul edilen değerleri dayanak olarak kullanan, bu gerekçelerle otorite ve meşruiyetini işleten Mekke yönetim yapısı, nebevi tebliğin gelişimini artık kendi varlığına tehdit olarak görüyordu. Bu aşamadan sonra Mekke'deki gerilim ve tartışma Allah veya metafizik âleme dair herhangi bir hakikatin doğruluğunu kabul edip etmeme tartışması olmaktan çıkmıştı.

⁵⁸ İbn-i Hişam, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, s. 184.

⁵⁹ İbn İşhak, *Sıret- İbn İşhak*, ss. 240, 257, 291, 296.

⁶⁰ Miras, *Sahih-i Buhari Muhtasarı*, s. 537.

⁶¹ Bakınız Taha, 49-53; Akyürek, "Cahiliye Dönemi Mekke Toplumunun Hz. Peygamber'in Nübüvvetine İlişkin İntibaları", ss. 55-72.

Yöneticiler ve güç sahipleri tarafından yönlendirilmeleri hasebiyle müşrik toplum blok halinde olumsuz tepki vermiş gibi anlaşılsa da nebevi tebliğe ölümüne karşı çıkmaya çabalayanlar yöneticiler ve onların yönlendirdiği kesimdi. Mekke döneminin sonraki aşamalarında ilk dönemdeki kozmopolit yapısını özellikle Müslümanlara karşı koruyamamış ve neredeyse bölgede diğer dini mensubiyetlerle birlik olmaya çabalayarak Müslümanlara karşı cephe oluşturmuştur.⁶² Mekkeliler, bir kısım yöneticiler hariç Hz. Muhammed (sav) karşısındaki bu sert muhalefete nispeten ayak diredi ve ona gönülden katılım göstermediklerini davranışlarıyla gösterdiler.⁶³ Mekke'nin fethine kadar nebevi tebliğin karşıtları propagandalarla Mekke toplumunun alt sınıflarını, yöneticiler tüm kabilelerini bu mücadelede kendilerinden yana saf tutmaya çağırdılar. Fakat son ana kadar direnci kırılmayan belli bir kesimin dışında sonunda Mekke'nin fethiyle eridiler ve Müslüman topluma dâhil oldular. Bunda Hz. Muhammed'in (sav) olumlu kişiliği ve Müslümanların güçlü birlikteliğinin yanı sıra, söylemin Mekkeliler için birçok ortak paydayı içeriyor oluşu ve tebliğin ikna edici gücünün de payı şüphesiz vardı.

Mekke'deki nebevi tebliğe karşı çıkışın temel amacı, kutsallarını koruma mücadelesinden çok iktidar yapısını elde tutup işletme ve koruma mücadelesiydi.⁶⁴ Hz. Peygamberin etkisini durdurabilme için anlaşma girişimlerinde putlarına tapınmaktan dönemsel de olsa vazgeçebileceklerini teklif edebiliyorlardı.⁶⁵ Metafizik âleme ait olarak görülen "kutsal" anlayışları aslında toplumdaki yönetim-itaat yapısına ve değer üreten unsurlara meşruiyet sağlayan bir işlev görmekteydi. Hz. Peygamber (sav) ilk adımda toplumun hatalı hakikat algısına muhalefet ile onu ıslah etmeye çalıştı. Bu süreçte karşılaştığı yönetici kesiminin engellemeleri, baskıları, tehditleri toplumda nebevi tebliğe bozulan birlikteliğin oluşturduğu risk sebebiyleydi. Mekke'de Nebevi tebliğ bu kesimin statü ve kazanımlarını tehdit eder bir süreci başlatmıştı.

⁶² Pırlanta, "Müşriklerin Peygamber'e Karşı Takındıkları Tavırlar", ss. 75-102.

⁶³ İbn İshak, *Sıret-ü İbn İshak*, s. 223.

⁶⁴ İbn-i Hişam, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, s. 237.

⁶⁵ Kadı Abdülcebbar, "*Tesbitü delâilü'n-nübüvve: Mucizelerle Peygamber'in hayatı*", Metin-çeviri Hüseyin Hansu, 34, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017, s. 102.

Bu yönetim yapılarını elinde tutan sosyal kesim çoğu kez kut-salın, hakikatin ne olduğundan çok, ellerinde tuttıkları mevcut gücü sürdürebilmenin neyi gerektirdiğinden hareket ile tebliğ kar-sısında tavrı almışlardır. Mekke'de Hz. Peygamber (sav) bir süre sonra bu yönetici kesimin müdahalelerine karşı duruşunu hem teo-rik manada korumak, hem de müntesiplerinin can güvenliğini dü-şünmek durumunda kalmıştır. Hz. Muhammed (sav), peygamberliğini tasdik edenleri zarar görmemeleri ve tedbir hesap-larıyla, kimini Habeşistan'a yollayarak korumaya ve Müslümanlara karşı yapılan hamleleri boşa çıkarmaya çalışmıştır.

Sonuç

Mekke'deki Hz. Peygamberin (sav) tavrı, muhataplara vahyi duyur-manın ötesinde, inananları iktidar ve siyasetle yöneten, güvenlikle-rini ve gelişimlerini planlayan bir önderlik ve örneklik şeklindedir. Dolayısıyla Mekke'de olan şey nebevi tebliğin oluşturduğu toplu-luk ile Mekke yönetim yapısının ve bu yapının yönlendirdiği kes-i-min varlığını sürdürebilme mücadelesiydi. Kureyş kabilesinin meselelerini görüşüp karara bağladığı Dâru'n-nedve yarımada nez-dinde saygın yönetim yapısını temsil ediyor; tahrif edilmiş İsmailo-ğlularının dini de bu yapının meşruiyetine kaynaklık ediyordu. Nitekim miladi 630 yılında bu merkez Hz. Muhammed'in (sav) mu-halefeti, taktik duruşu ve siyasi hamleleri karşısında çöktü. Fethedi-len sadece Mekke değildi, Araplar nezdinde saygın Kureyş putperest yönetim yapısının fethi de tamamlanmış oldu. Tahrif edi-len İsmailoğlularının dininin ıslahı da süreç içinde gerçekleşti. Bu fethi takiben Mekke toplumunun vahye ve ürettiği değerlerine adaptasyonundaki başarısı ve hızı bu açıdan etraflıca değerlendiril-melidir.

Kaynakça

- Acar, Cafer. "Siyer Kaynaklarına Göre Akabe Görüşmeleri" *Turkish Studies* 12, no. 10 (2017), ss. 1–20.
- Akyürek, Yunus. "Cahiliye Dönemi Mekke Toplumunun Hz. Peygamber'in Nübüvvetine İlişkin İntibaları" *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, no. 7 (2015), ss. 55-72.
- Alıcı, Mehmet. "Cahiliye Arabı Bir Peygamber Bekliyor muydu? Atıl Tanrı/Deus Otiosus Bağlamında Cahiliye Dönemi Peygamber Algısı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 59/1 (2018), ss. 117-154.

- Apak, Adem. "İslam Öncesi dönemde Mekke İdari Sistemi ve Siyasetin Oluşumu" *U.Ü.İ.F Dergisi* 1, no. 1 (2001), ss. 177–194.
- Arslan, Fadime. "Hz. Peygamber'in Hayatıyla İlgili Popüler Kitaplar Üzerine Değerlendirmeler" *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, no. 26 (2015), ss. 217–246.
- Aslan, Ali. "Bazı Hadislerde Değınilen Cahiliye Devri Hac Uygulamaları" *Tarih Okulu Dergisi* 8, XXII (2015), ss. 63–81.
- Atçeken, İsmail Hakkı. "Bazı Oryantalistlere Göre Asr-ı Saâdet'te Yahudiler" *İSTEM* 2, no. 4 (2004), ss. 105–128.
- Ateş, Ali Osman. "Putlara Kurban Kesme ve Allah'tan Başkası Adına Kesilenlerden Yeme Konusunda Hz. Peygamber'in Tutumu" *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, no. 4 (1987), ss. 363–402.
- _____. *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehli Kitap Örf ve Adetleri*. İstanbul: Beyan, 1996.
- Azimli, Mehmet. "Mekke Dönemindeki Boykot Yılları Üzerine Bazı Mülâhazalar", *İSTEM*, 4, no. 7 (2006), ss. 55–64.
- Boyacıoğlu, Ramazan. "Hz. Muhammed'in Vahiy Öncesi Dönemi" *CÜİF Dergisi* 5, no. 1 (2001), ss. 5–22.
- Çiftçi, Faruk. "Arap Geleneğinde Şair ve Cin İlişkisi" *EKEV Akademi Dergisi* 6, no. 13 (2002), ss. 315–24.
- Demil, Emine. "Hz. Peygamber'in Risâlet Öncesi Hayatına Dair Rivayetler" Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hadis Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi, 2017.
- Dihlevi, Şah Veliyyullah. *Hüccetullahi'l-Baliğa*. 2 vols. 1. İstanbul: İz Yayıncılık, 1994.
- Dindi, Emrah. "Kur'an'da İslam Öncesi Kültürün İzleri." Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2014.
- Erul, Bünyamin. Varaka b. Nevfel. *DİA* 42. 2012.
- Gül, Ali Rıza. "İslâm'daki Faiz Yasağının Temeli Olarak Câhiliye Ribâsı Kavramı" *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21, no. 1 (2017), ss. 701–748.
- Hamidullah, Muhammad. *İslam peygamberi*. İstanbul: Beyan, 2004.
- Işık, Emin. "Kureyş Suresi İçin Bir Tefsir Denemesi" *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, no. 3 (1985), ss. 9–14.
- İbn İshak, Muhammed. *Sîret-ü İbn İshak*. İstanbul: Akabe Yayınları, 1988.
- İbn-i Hişam. *Hz. Muhammed'in Hayatı: (es-Sîret'ün-Nebeviyye)*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1971.
- İbnü'l Kelbi. *Putlar Kitabı*. Ankara: AÜİF Yayınları, 1969.
- Kadı Abdülcebbar, haz. Hüseyin Hansu. *Tesbîtu delâîli'n-nübüvve: Mûcizelerle Hz. Peygamber'in hayatı (metin-çeviri)* 34. Fatih İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017.
- Kallek, Cengiz. "Pazar", *DİA* 34. 2007.
- Kara, Cahid. "Putperest Arapların Dinlerini Temellendirmede Hz. İbrahim Tasavvurunun Etkisi." *Turkish Studies* 11, no. 7 (2016), ss. 189–208.
- Kasar, Veysel. "Tevhidin Şiarı Olarak Kâbe." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10, no. 51 (2017), ss. 1254–1268.

- Kazancı, Ahmet Lütfi. "Cahiliye Devrinde Müsbet Davranışlar" *U.Ü.İ.F Dergisi* 1, no. 1 (1986), ss. 103–110.
- Kılıç, Ünal. "Hz. Peygamber'in Nübüvvet Öncesi Uzlet İçin Hıra Mağarası'nı Seçmesi Üzerine Bazı Mülahazalar" *İSTEM* 12, no. 24 (2014), ss. 3–11.
- Kister, M. J. "et-Tehannüs: Kelime Anlamı Üzerine Bir Araştırma" *Tasavvuf Dergisi*, no. 4 (2000), ss. 215–230.
- Kurt, Abdurrahman. "Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yönden İslâm Öncesi Mekke Toplumu" *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10, no. 2 (2001), ss. 97–122.
- Kutub, Seyyid. *Kur'an'ın Gölgesinde* 6. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1973. Araf, 112.
- Miras, Kamil. *Sahih-i Buhari Muhtasarı: Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi* 8. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1984.
- Mukatil b. Süleyman. *Tefsir-i Kebir*. 4 vols. 1. İstanbul: İşaret Yayınları, 2017. Maide, 97.
- Örenç, Aşır. "Hz. Peygamber'e Karşı Müşrik, Münafık ve Ehl-i Kitap Tarafından Fiili Olarak Yapılan Saygısızlıklar" *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 28 (2013), ss. 145–168.
- Özdemir, Mehmet. "Siyer Yazıcılığı Üzerine." *Milel ve Nihal* 4, no. 3 (2007), ss. 129–62.
- Özdemir, Mehmet Nadir. "İnsan Hakları Bağlamında Hz. Peygamber'in Köleliğe Yaklaşımı" *Bilimname* 19, no. 2 (2010), ss. 75–98.
- Öztürk, Mustafa, ed. *İslam öncesi Arap toplumunda Ahval-i Şahsiyye hukuku*. 2011.
- Pırlanta, İsmail. "Müşriklerin Hz. Peygamber'e Karşı Takındıkları Tavırlar: Ebû Süfyân Örneği" *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13, no. 13 (2018), ss. 75–102.
- Sarıcık, Murat. "Cahiliye Döneminde Arap Yarımadası Panayırları" *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2, no. 31 (2013), ss. 109–140.
- Söylemez, M. Mahfuz. *Cahiliye Araplarının Ulûhiyet Anlayışı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Şulul, Cevher. *Nübüvvet Felsefesi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2010.
- Şulul, Kasım. *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2013.
- Watt, Montgomery. *Muhammed Mekke'de*. Ankara: A.Ü.İ.F, 1986.
- Yıldırım, Kadri. "Cahiliye Dönemi Arap Edebiyatında "Su'luk" Şairler Hareketi" *D.Ü.İ.F Dergisi* 3, no. 1 (2001), ss. 177–209.
- Zengin, Fethullah. "Cahiliye Araplarında Bazı İyi Ahlâk Örnekleri ve Sebepleri Üzerine Bir Değerlendirme." *İ.Ü.İ.F Dergisi* 7, no. 2 (2016), ss. 53–69.